МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Львівський національний університет імені Івана Франка

Філософський факультет

Тези
звітної наукової конференції
філософського факультету

Львів – 2025

Затверджено Вченою радою філософського факультету (протокол № 4/2
від 19 лютого 2025 р.)

Тези звітної наукової конференції філософського факультету / Відп. за випуск Квас О., Сарабун О. – Львів, 2025. – Вип. 22. –279 с.

Збірник тез представляє результати роботи професорсько-викладацького складу, асистентів та співробітників кафедр філософії, історії філософії, теорії та історії політичної науки, політології, психології, теорії та історії культури філософського факультету за 2024 рік по виконанню кафедральних наукових тем.

Литвин Віталій, Демченко Назар

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТРАНЗИТ В УМОВАХ НАПІВПРЕЗИДЕНТАЛІЗМУ І ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: СТАТИСТИЧНИЙ РОЗРІЗ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ КРАЇН СХІДНОЇ І ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ[1]

Диспут навколо ефективності й наслідків напівпрезидентської системи правління (далі – напівпрезиденталізму) у контексті перебігу процесів демократизації (чи автократизації) в країнах з гібридним політичним режимом, які перебувають на етапі свого раннього розвитку або навіть зародження, є предметом дуже багатьох, в тому числі тривалих, досліджень у сучасній політичній науці. Однак переважна більшість науковців зосереджували/зосереджують свою увагу винятково на внутрішні (ендогенні), зокрема політичні й інституційні, вияви та аспекти функціонування напівпрезиденталізму, зовсім чи переважно ігноруючи можливі зовнішні (екзогенні) фактори. Відтак у сучасній порівняльній політології майже не представлено доробків, які би вказували на особливості напівпрезиденталізму в умовах турбулентних зовнішньополітичних і неінституційних процесів, таких як "хаотична" міжнародна обстановка, економічні кризи, епідемії, катаклізми, війни тощо. Переслідуючи завдання заповнити цю методологічну і загалом наукову прогалину, саме останній фактор – війни або в цілому збройні конфлікти – привертає нашу увагу найбільше, передусім у зв'язку з подіями нинішньої російсько-української війни, а також із відповідними історичним та чинними процесами у відносно "молодих" напівпрезидентських країнах головно з гібридними політичними режимами, в даному випадку на прикладі країн Південно-Східної (далі – ПСЄ) та Східної Європи (далі – СЄ).

Почати вартує із того, що в сучасній політичній науці типологізація систем правління переважно здійснюється на підставі трихотомічного чи навіть чотирихотомічного підходу. Його значно розвинув і концептуалізував Р. Елгі [2; 6], сформулювавши логічну і дефінітивну модель, згідно з якою типи систем правління/інституційного дизайну виокремлюють передусім на підставі зафіксованих нормативних/формальних індикаторів, таких як: спосіб обрання чи навіть джерело походження глави держави та суб'єкт колективної відповідальності (можливості відправити у відставку) уряду. На підставі такої "матричної" моделі виділено парламентський, президентський та напівпрезидентський (і навіть напівпарламентський) типи системи правління. Своєю чергою, напівпрезиденталізм як система із всенародно виборним на фіксований термін президентом та урядом на чолі з прем'єр-міністром, що колективно відповідальний перед парламентом (або ж додатково і перед президентом) [3; 4], теж є гетерогенною категорією і поділяється на низку підтипів [11], які можна визначити: на підставі формальних індикаторів, розподіляючи напівпрезиденталізм на прем'єр-президентський (парламентсько-президентський) і президентсько-парламентський типи відповідно до методики М. Шугарта і Дж. Керрі [17]; або ж згідно формальних і фактичних патернів політичного лідерства, категоризуючи напівпрезиденталізм на президенціалізований, парламентаризований/прем'єризований і збалансований типи за методикою Р. Елгі [5].

Як бачимо, напівпрезиденталізм є відносно варіативним і мінливим інституційним дизайном. Це породжує логічне питання щодо доцільності апробації подібної конституційної і політичної моделі в країнах, які переживають процеси політичного (демократичного) транзиту. Позитивні думки на рахунок напівпрезиденталізму свого часу висловлювали такі вчені, як М. Дюверже [1] і Дж. Сарторі [14], наголошуючи на "гнучкості" цієї системи правління в умовах розділеного правління чи коґабітації (коли президент протистоїть більшості у парламенті і прем'єр-міністру). З іншого боку, Х. Лінц [10], А. Степан і А. Сулейман [18] свого часу аналізували та оцінювали відповідну систему правління негативно, вбачаючи у "подвійності" виконавчої влади можливості

для виникнення системних конфліктів. Загалом же низка більш сучасних досліджень Р. Елгі, Я. МакМенаміна [7], С. Моестрап [12], Т. Седеліуса [15] та інших дослідників статистично доводять, що ні коґабітація, ні в цілому міжінституційні конфлікти не є загрозою для демократії в парламентаризованих напівпрезидентських системах, на відміну від умов збалансованих, але передусім президенціалізованих типів напівпрезиденталізму.

Проте майже недосліджуваною темою залишається ефективність напівпрезиденталізму в умовах різних форм екзогенної турбулентності та політичного (демократичного) транзиту. До цієї проблематики, особливо в світлі останніх подій на міжнародній арені, дослідники почали звертатись лише нещодавно. Зокрема, в одній із найновіших розвідок Т. Седеліуса, О. Машталер та Т. Рауніо [16] зазначено, що напівпрезиденталізм збалансованого типу, зокрема в Україні, типово переживає значну централізацію влади внаслідок політичної кризи, викликаної війною. Подібні міри централізації та "ігнорування" формальних процедур мають позитивні ефекти під час військових дій, але, очевидно, "зупиняють" демократизаційний процес (в Україні), шкодячи відповідним показникам та рейтингам демократії. Це спрямовує до дещо негативних конотацій із приводу напівпрезиденталізму в умовах війн і загалом екзогенних шоків. Однак, на противагу, цікавими і протилежними видаються дані Х.-Т. Яна [21], у яких на прикладі Тайваню під час пандемії "Covid-19" показано, що напівпрезиденталізм (теж, доречі, збалансований) може бути цілком ефективним в умовах криз, нестабільності і турбулентності.

Враховуючи наявні доробки і значну прогалину в цьому напрямі, ми цікавимось хоча б деякими аспектами, які можуть вказувати на ефекти напівпрезиденталізму в умовах політичного транзиту молодих країн, які переживали або переживають екзогенні шоки, передусім війни. Задля цього, відповідно, нижче наведено масив статистичних даних, котрі корелюють з роками функціонування напівпрезиденталізму, політичного (демократичного) транзиту (і гібридного політичного режиму) та війни чи збройного конфлікту в конкретній країні. Як анонсовано вище, у наший розгляд підпадають такі країни ПСЄ і СЄ, як Азербайджан, Вірменія, Грузія, Молдова, росія, Україна і Хорватія. В рамках такого аналізу збройний конфлікт або війна ідентифікуються нами згідно з причинами та умовами "активації" положень Женевських конвенцій 1949 року [19]. При цьому, до розгляду беруться й ті країни-кейси напівпрезиденталізму, які перебувають/перебували у "заморожених" війнах/збройних конфліктах, адже вони теж справджують ефекти дестабілізації, хоча й у меншою мірою, аніж активні військові зіткнення. Для аналізу ефектів функціонування напівпрезиденталізму ми беремо до уваги дані таких проєктів, як "Worldwide Governance Indicators" (WGI) [20] (винятково показник урядової ефективності (GE)), Індекс людського розвитку (HDI) [9], "Свобода у світі" (FiW) [8] та "Polity" [13].

Дані із табл. 1 демонструють, що більшість напівпрезидентських країн СЄ та ПСЄ, що перебували/перебувають у війнах/збройних конфліктах, станом на 2023 рік залишались у процесах політичного (демократичного) транзиту, а тому загалом зберігали статус гібридних режимів. У таких країнах, як Грузія й Україна, спостерігається певне погіршення демократичних показників. Це у випадку України виявляється найсильніше, бо наслідки бойових дій після повномасштабного вторгнення росії зробили відновлення демократичних процесів ускладненим. У випадку Грузії простежуються моменти покращення демократичних показників, зокрема в 2012–2018 рр. Своєю чергою, Молдова і дещо меншою мірою Вірменія загалом не демонструють/не демонстрували проявів остаточної автократизації політичних режимів, відносно стабільно підтримуючи оцінку FiW у відповідних рамках. Врешті-решт, Азербайджан та росія на тлі війн зі своїми сусідами (зростання впливів президентів В. Путіна та В. Медведєва під час війн у Чечні, Грузії та Україні, а також Г. Алієва й І. Алієва під час війни в Нагорному Карабаху) пережили дуже значне зростання

президенціалізації напівпрезиденталізму і, як наслідок, повну автократизацію політичних режимів. Відповідно, накладаючи такі результати на інституційний дизайн і загалом ендогенні фактори, можна констатувати, що автократизації на тлі війн/збройних конфліктів зазнали тільки президенціалізовані напівпрезидентські системи в умовах транзиту. Разом з цим, цікавим прикладом є Хорватія, яка під час війни за незалежність мала відносно низькі показники демократичності, зберігаючи негативні тенденції і президенціалізований формат напівпрезиденталізму аж до 2000 року, але після зміни інституційного дизайну на парламентаризований напівпрезиденталізм значно демократизувалась. У доповнення, бачимо приблизно таку саму логіку пояснення впливу екзогенних факторів на динаміку показників розвитку напівпрезидентських країн згідно з проєктами WGI і HDI.

Таблиця 1

Ефективність урядування, показники людського розвитку і динаміка розвитку гібридних політичних режимів у напівпрезидентських країнах СЄ та ПСЄ в періоди війн/збройних конфліктів

Країна	Проєкт	Роки*													
Грузія		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
	WGI	0,33	0,58	0,63	0,61	0,42	0,26	0,42	0,48	0,52	0,77	0,72	0,62	0,65	0,79
	HDI	0,763	0,771	0,779	0,784	0,793	0,798	0,802	0,807	0,816	0,816	0,807	0,809	0,814	-
	FiW	3,5	3,5	3	3	3	3	3	3	3	3	3,5	3,5	3,5	3,5
	Polity	6	6	6	7	7	7	7	7	7	–	–	–	–	–
Україна	Роки:	2014	2015.	2016	2017	2018.	2019	2020	2021	2022	2023	–	–	–	–
	WGI	-0,2	-0,33	-0,32	-0,19	-0,1	0,02	-0,11	-0,21	-0,7	-0,71	–	–	–	–
	HDI	0,774	0,764	0,767	0,771	0,771	0,774	0,762	0,755	0,734	–	–	–	–	–
	FiW	3	3	3	3	3,5	3	3,5	3	4	4	–	–	–	–
	Polity	4	4	4	4	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Вірменія	Роки:	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
	WGI	-0,14	-0,26	-0,38	-0,18	-0,03	-0,17	-0,12	-0,03	0,08	-0,26	-0,33	-0,31	-0,25	-0,17
	HDI	0,701	0,714	0,73	0,733	0,732	0,739	0,74	0,751	0,757	0,764	0,769	0,773	0,775	0,781
	FiW	4,5	4,5	4,5	5	5	5	5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4
	Polity	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	7
Азербайджан	Роки:	1995	1996	1997	1998	1999	2000	–	–	–	–	–	–	–	–
	WGI	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	HDI	–	–	–	–	–	0,6	–	–	–	–	–	–	–	–
	FiW	–	5	5	6	6	6	–	–	–	–	–	–	–	–
	Polity	–	-3	1	-3	-3	-6	–	–	–	–	–	–	–	–
Молдова	Роки:	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
	WGI	–	–	-0,22	–	-0,34	–	-0,54	-0,58	-0,51	-0,44	-0,53	-0,44	-0,31	-0,16
	HDI	0,639	0,642	0,639	0,646	0,646	0,647	0,655	0,764	0,767	0,773	0,765	0,767	0,763	-
	FiW	4	4	3,5	3,5	3	3	3	3	3,5	3,5	3	3	3	3
	Polity	7	7	7	7	7	7	7	9	9	–	–	–	–	–
росія	Роки:	1994	1995	1996	1999	2000	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	WGI	–	–	-0,45	–	-0,67	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	HDI	0,696	0,696	0,706	0,722	0,733	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	FiW	3,5	3,5	3,5	4,5	5	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	Polity	3	3	3	3	6	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Хорватія	Роки:	1991	1992	1993	1994	1995	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	WGI	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	HDI	–	–	–	–	0,709	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	FiW	3,5	4	4	4	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	Polity	-3	-3	-3	-3	-5	–	–	–	–	–	–	–	–	–

* Роки у таблиці проставлені згідно з періодизацією конфліктів, у яких брали участь аналізовані напівпрезидентські країни.

Таким чином, проаналізувавши отриманні результати, можна констатувати про можливий позитивний вплив інституційного та політичного дизайну напівпрезиденталізму на "утримання" молодої транзитної держави від автократичних тенденцій під час війн/збройних конфліктів. Тобто

країни з напівпрезидентською системою правління під час військових дій мають змогу залишатися в рамках своїх гібридних політичних режимів, а також за певних умов стрімко перетворюватися на автократії. Спільною тут є проблема провадження демократичних перетворень в подібних умовах, які, згідно зі статистикою, є ускладненими, якщо не неможливими. Також необхідно зазначити, що напівпрезидентські країни, які в ході або після війн залишилися гібридними режимами чи згодом демократизувалися (для прикладу, Хорватія після 2000 р. і частково Молдова) апробували передусім парламентаризовані/прем'єризовані або збалансовані типи напівпрезиденталізму, на відмінну від росії та Азербайджану, в яких у відповідні періоди функціонував саме президенціалізований тип напівпрезиденталізму. Відповідно, отриманні висновки вказують про те, що задля "утримання" чи розвитку демократичних процесів під час та після війн/збройних конфліктів парламентаризація системи правління може бути необхідної умовою. Однак загалом ця тема потребує детальнішого аналізу і більшої вибірки країн для отримання більш системних результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Duverger M. A New Political System Model: Semi-Presidential Government // European Journal of Political Research. 1980. Vol. 8. No. 2. P. 165–187.
2. Elgie R. From Linz to Tsebelis: three waves of presidential/parliamentary studies? // Democratization. 2005. Vol. 12. No. 1. P. 106–122.
3. Elgie R. Semi-Presidentialism: Concepts, Consequences and Contesting Explanations // Political Studies Review. 2004. Vol. 2. No. 3. P. 314–330.
4. Elgie R. Semi-Presidentialism in Europe. Oxford: Oxford University Press, 1999. 320 p.
5. Elgie R. Semi-Presidentialism: Sub-Types and Democratic Performance. Oxford: Oxford University Press, 2011. 206 p.
6. Elgie R. The classification of democratic regime types: conceptual ambiguity and contestable assumptions // European Journal of Political Research. 1998. Vol. 33. No. 3. P. 219–238.
7. Elgie R., McMenamin I. Semi-presidentialism and Democratic Performance // Japanese Journal of Political Science. 2008. Vol. 9. No. 3. P. 323–340.
8. Freedom in the World. Freedom House. URL: https://freedomhouse.org/report/freedom-world
9. Human Development Index (HDI). United Nations Development Programme. URL: https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI
10. Linz J. Presidential or Parliamentary Democracy: Does it make a difference? // Linz J., Valenzuela A. The Failure of Presidential Democracy: The Case of Latin America, 1994. P. 3–87.
11. Lytvyn V. Conditionality, factors and indicators of heterogeneity and typologization of semi-presidential system of government. Studium Europy Srodkowej i Wschodniej. 2020. Nr. 13. P. 31–55.
12. Moestrup S. Semi-presidentialism in young democracies: Help or hindrance? // Elgie R., Moestrup S. Semi-presidentialism outside Europe: a comparative study. Routledge, 2007. P. 30–55.
13. Polity5 Project, Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2018. The Center for Systemic Peace. URL: http://www.systemicpeace.org/inscr/p5v2018d.xls
14. Sartori G. Semi-Presidentialism // Sartori G. Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes. London: Macmillan, 1994. P. 121–140.
15. Sedelius T. The Tug-of-War between Presidents and Prime Ministers: Semi-Presidentialism in Central and Eastern Europe: PhD dissertation. AV Akademikerverlag, 2012. 320 p.

16. Sedelius T., Mashtaler O., Raunio T. Semi-presidentialism and war: executive leadership models in Ukraine during Zelenskyi's presidency // East European Politics. 2024. Vol. 40. No. 4. P. 658–683.

17. Shugart M., Carey J. Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics. Cambridge University Press, 1992. 316 p.

18. Stepan A., Suleiman E. The French Fifth Republic: A Model for Import? Reflections on Poland and Brazil // Chehabi H., Stepan A. Politics, Society, and Democracy: Comparative Studies. Boulder: Westview Press, 1995. P. 393–414.

19. The Geneva Conventions of 12 August 1949. International Committee of the Red Cross. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf#page=181.26

20. Worldwide Governance Indicators (WGI). World Bank Group. URL: https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators

21. Yan H. Taiwan Can Help: The Political Impacts and Lessons of Taiwan's Responses to the COVID-19 Pandemic // Protests, Pandemic, and Security Predicaments: Hong Kong, Taiwan, China, and the US in the 2020s. Cham: Springer International Publishing, 2023. P. 147–185.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Тези
звітної наукової конференції філософського факультету

Комп'ютерне верстання *Михайло Матковський*

Формат 70×100/16. Умовн. друк. арк. 24. Тираж 100 прим. Зам.

Видавець і виготовлювач:

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000.

Свідоцтво
про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3059 від 13.12. 2007 р.